

افسان آرمانی

در نگاه نیچه و اقبال لاهوری

نوشته

محمد جعفر محمدزاده

محسن سلگی

انتشارات اطلاعات

تهران - ۱۳۹۲

سرشناسه:

محمدزاده، محمدجعفر، ۱۳۴۷ -

عنوان و نام پدیدآور: انسان آرمانی در نگاه نیچه و اقبال لاهوری / نوشته محمدجعفر

محمدزاده، محسن سلگی

مشخصات نشر:

تهران: اطلاعات، ۱۳۹۲

مشخصات ظاهری:

۱۸۰ ص: جدول

شابک:

978-964-423-917-5

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

موضوع:

نیچه، فریدریش ویلهلم - ۱۸۴۴ - ۱۹۰۰ م. نقد و تفسیر

Nietzsche, Friedrich Wilhelm, 1844 - 1900 - Criticism and interpretation

موضوع:

اقبال لاهوری، محمد، ۱۸۷۷ - ۱۹۳۸ - نقد و تفسیر

موضوع:

Iqbal, Mohammad, 1877 - 1938 - criticism and interpretation

موضوع:

انسان (فلسفه)

موضوع:

انسان (اسلام)

شناسه افزوده:

سلگی، محسن، ۱۳۶۲ -

شناسه افزوده:

موسسه اطلاعات

رده بندی کنگره:

۳۹۲ ۸ الف ۵ / ۲ B۸۲۸/۵

رده بندی دیویی:

۱۲۸

شماره کتابشناسی ملی:

۳۲۰۸۶۱۸

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۱۵۲۱۱۱

تلفن: ۲۹۹۹۳۴۵۵-۶ تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۱۲۴

فروشگاه مرکزی: بزرگراه حقانی، روبروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن: ۲۹۹۹۳۶۸۸

فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۶۶۶۳۴

انسان آرمانی، در نگاه نیچه و اقبال

نوشته محمدجعفر محمدزاده، محسن سلگی

طراح جلد: رضا کنجی

صفحه بردار: رحیم رمضانی

حروف نگاری: چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

شمارگان: ۱۰۵۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۲

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-964-423-917-5

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۳-۹۱۷-۵

Printed in Iran

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست

به جای مقدمه ۹

فصل اول: کلیات

پیش درآمد ۱۵

چارچوب مفهومی؛ آرمان و آرمانشهر ۳۱

فصل دوم: مبانی اندیشه نیچه و اقبال

معرفت شناسی ۴۸

منابع معرفت ۵۱

روش شناسی ۶۲

هستی شناسی ۶۶

انسان شناسی ۷۱

الف. هویت شناسی ۷۵

ب. جایگاه شناسی ۷۷

ج. شناخت تعامل انسان با هستی ۷۹

زمانه و زمینه.....	۸۰
زمانه نیچه و اقبال.....	۸۳
زندگی نیچه.....	۸۸
زندگی اقبال.....	۹۰

فصل سوم: فهم تفارق و تشابه «ابرمرد» فردریش نیچه و «انسان کامل» اقبال لاهوری

ابرمرد؛ بدیل خدا و انسان.....	۹۵
انسان کامل اقبال.....	۱۰۲
ابرمرد؛ مبهم است.....	۱۰۴
بازگشت جاودان.....	۱۰۶
معنا.....	۱۱۱
ابرمرد؛ آرمانی است.....	۱۱۳
مصدق ابرمرد.....	۱۱۶
نژاد، دولت و ملت.....	۱۲۲
اراده معطوف به قدرت.....	۱۲۲
ابرمرد، زائیده چه نیازی است؟.....	۱۲۸
عشق و قدرت.....	۱۲۹
غایت، جبر و اختیار.....	۱۳۲
اخلاق و ترس.....	۱۳۴
روح، تن و فقر.....	۱۳۶
فعل و عمل.....	۱۴۲
عقل، غرب و دین.....	۱۴۵
زهد و تقلید.....	۱۵۰
نسبی گرایی.....	۱۵۱
زن.....	۱۵۳

فهرست ۷

- ۱۵۶..... دموکراسی و برابری
- ۱۶۰..... شخصیت اقبال و نیچه؛ از نظر تا عمل
- ۱۶۲..... نتیجه گیری
- ۱۶۷..... منابع و مآخذ

www.ketab.ir

تو مگو ما را بدان شه بار نیست
با کریمان کارها دشوار نیست
دفتر اول مثنوی

به جای مقدمه

توجه و علاقه اقبال به نیچه و شباهت‌های انسان آرمانی آنها سبب شده تا عده‌ای به اشتباه این دو مفهوم را یکی انگارند. برای مثال انسان آرمانی اقبال نیز در طی یک تعالی و حرکت از «دنو به علو» یا «تدانی به تعالی» (دانی به عالی رفتن)، و نیز در طی دگردیسی سه مرحله‌ای ظهور می‌کند؛ که مشابه دگردیسی سه‌گانه‌ای است که نیچه برای انسان کامل شدن و به تعالی رسیدن یا ابرمرد شدن بیان می‌کند.

«ابرمرد» و «انسان کامل» دایرمدار و مهم‌ترین حاصل فکری آنهاست. روی این ملحوظ مکتوب حاضر سعی کرده است تا با مطالعه‌ای تطبیقی رئوس اصلی اندیشه این دو فیلسوف که در انسان موعود و آرمانی آنها طرح می‌شود و اجماع نظر بیشتری در موردشان وجود دارد را مورد بررسی قرار دهد.

هر دو فیلسوف رویکردی نو و بدیع به «انسان آرمانی» دارند. ابرمرد نیچه برای اولین بار توسط خود او بیان شده است. از آن سو انسان کامل تعبیری است که در سپهر اندیشه اسلامی، نخست توسط محی الدین عربی

مورد نظریه پردازی واقع شده و تا قبل از وی (قرن ششم و هفتم قمری) این مفهوم در متون اسلامی مطرح نبوده است. با وجود آنکه ابن عربی مؤسس نظریه انسان کامل است، اما اقبال نیز در تبیین مفهوم انسان کامل به شیوه تقلیدی صرف عمل نکرده، بلکه به گونه‌ای تأسیسی، تاریخ اندیشیدن درباره انسان کامل را توسعه و تعالی بخشیده یا به بیان بهتر به معراج^۱ برده است؛ مضافاً آنکه مفهوم انسان کامل تا پیش از اقبال دارای جنبه‌های عینی و مستقیم سیاسی و اجتماعی نبوده است، و برای نخستین بار در اندیشه وی این جنبه‌ها مورد نظریه پردازی قرار می‌گیرد.

امروزه نیچه در ایران از محبوبیت زیادی برخوردار است. نگاهی به ویرترین کتابفروشی‌ها و حتی بساط دست‌فروش‌های کتاب و علی‌الخصوص ترجمه‌های متفاوتی که توسط افراد مختلف از کتاب «چنین گفت زرتشت» نیچه صورت گرفته است، به خوبی نمایانگر و بازنمایی محبوبیت این فیلسوف در جامعه ایران است. چرا این کتاب که مانیفست نیچه است و در آن زرتشت را سخنگوی انسان کامل با آرمانی خود (ابرمد) قرار می‌دهد، در ایران این‌گونه از فروش و اقبال بالایی برخوردار است؟ این کتاب و یا دست‌کم کتابی از نیچه را در کتابفروشی‌های زیادی می‌توان تهیه کرد. در این زمان نمی‌توانیم از مدخل «جامعه‌شناسی معرفت» طرح بحث کنیم که چرا علاقه به اندیشه و گفتار نیچه در جامعه ایران شکل گرفته است و چه بستر و ساختار اجتماعی تولید کننده و توجیه کننده این اقبال است، بلکه صرفاً از باب اهمیتی که پرداختن به اندیشه‌های او دارد افاده مقصود می‌کنیم. از آن‌سو اقبال نیز که عمدتاً در ایران و نزد عامه مردم به عنوان یک شاعر و نه فیلسوف - شاعر شناخته شده است، تأثیر بسزایی در اندیشه

معاصرانی مانند مرحوم علی شریعتی و شهید مطهری داشته است و در واقع تأثیر اقبال را باید در احیاگری و رواج مثنوی احیای دین در ایران مورد توجه قرار داد.^۱ اقبال در نظریه انسان کامل خویش به دنبال انسان‌هایی است که پس از خودسازی بتوانند سپهر سیاست، اجتماع و به طور کلی جامعه را ساخته و به کمال برسانند؛ یعنی او انسان‌هایی آرمانی را به نظر می‌آورد که بدون وجود آنها جامعه آرمانی به وجود نخواهد آمد. برای این منظور او نظریه «خودی» را طرح می‌افکند و از دو نوع خودی فردی و خودی جمعی سخن به میان می‌آورد تا بتواند میان انسان کامل یا انسانی که خودی و نفس خویش را به کمال رسانیده است و جامعه کامل ارتباط و پیوند برقرار کند و نیز تلازم و همبستگی فرد و جامعه را نشان دهد. خودی و تعالی نفس انسان در اقبال در معنایی اجتماعی - سیاسی نیز به کار برده می‌شود و در واقع همین جاست که باید اقبال را به مثابه پایه‌گذار عرفان سیاسی در جهان اسلام معرفی کرد.

به نظر می‌رسد فرهنگ آرمانی و آرمان‌گرایانه ایرانی که علاوه بر صبغه‌های باستانی، مسبوق و مصبوغ به انگاره‌های شیعی منجی‌گرایانه و مهدویت می‌باشد و در عمق ضمیر و زمین ایران و ایرانی نقش بسته است دلیلی ملموس برای آن است که ایرانی آرمان‌گرا به نیچه اقبال نشان می‌دهد و یا اقبال را مانند یک شاعر وطنی که گویی اهل ایران است مورد توجه قرار می‌دهد.

با توجه به اهمیت انسان آرمانی یا کامل در فرهنگ ایرانی و نیز جایگاه و اهمیتی که نیچه و اقبال در ساحت ایرانیان دارند، مکتوب حاضر،

۱. اقبال نه تنها در ایران و جهان اسلام، بلکه در غرب نیز صاحب اثربخشی است. درباره تأثیر گذاری اقبال همین بس که گفته می‌شود او در دین‌گرایی شرقی که هم‌اکنون در غرب به وجود آمده است بسیار نقش و اثر دارد (Khorramshad, 2012: p13).

واکاوی انسان آرمانی مورد نظر نیچه و اقبال را عهده‌دار شده است تا در نهایت از این رهگذر به برتری کلی انسان کامل در اسلام و خاصه اندیشه اقبال نسبت به اندیشه نیچه دست یازیده باشد. گرچه از نمایاندن برتری‌های نظریه ابرمرد نیز فروگذار نبوده است.

محمدجعفر محمدزاده - محسن سلگی

تهران، تابستان ۱۳۹۲

www.ketab.ir